

บทที่ ๔

วิเคราะห์คุณค่าของพระอุโบสถในสังคมไทยปัจจุบัน

๔.๑. วิเคราะห์คุณค่าในทางพระพุทธศาสนา

คุณค่า หมายถึง สิ่งที่มีประโยชน์หรือมีมูลค่าสูง^๑ อาจจะเป็นสิ่งของหรือไม่ก็ได้ ซึ่งคุณค่านั้น คุณค่านั้นสามารถแบ่งได้ดังนี้

๑. **คุณค่าแท้** หมายถึง ความหมาย คุณค่า หรือประโยชน์ของสิ่งทั้งหลาย ในแง่ที่สนองความต้องการของชีวิตโดยตรง หรือที่มนุษย์นำมาใช้แก้ปัญหาของตนเพื่อความดำรงอยู่ ด้วยดีของชีวิตหรือเพื่อประโยชน์สุขทั้งของตนเองและผู้อื่น คุณค่านี้อาศัยปัญญาเป็นเครื่องตีค่าหรือวัดราคา จะเรียกว่าคุณค่าที่สนองปัญญาก็ได้ เช่น อาหารมีคุณค่าอยู่ที่ประโยชน์สำหรับหล่อเลี้ยงร่างกาย ให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ มีสุขภาพดี เป็นอยู่ผาสุก มีกำลังเกื้อกูลแก่การบำเพ็ญกิจหน้าที่ รยนต์ช่วยให้เดินทางได้รวดเร็ว เกื้อกูลแก่การปฏิบัติหน้าที่การงาน ความเป็นอยู่ การบำเพ็ญประโยชน์สุข ควบคุมเอาความสะดวก ปลอดภัย แข็งแรง ทนทาน เป็นต้น

๒. **คุณค่าเทียม** หมายถึง ความหมาย คุณค่า หรือประโยชน์ของสิ่งทั้งหลายที่มนุษย์พอกพูนให้แก่สิ่งนั้น เพื่อปรนเปรอการเสพส่วยเวทนา หรือเพื่อเสริมราคาเสริมขยายความมั่นคงยิ่งใหญ่ของตัวตนที่ยึดถือไว้ คุณค่านี้อาศัยตัณหาเป็นเครื่องตีค่าหรือวัดราคา จะเรียกว่าคุณค่าสนองตัณหาก็คือได้ เช่น อาหารมีคุณค่าอยู่ที่ความเอร็ดอร่อย เสริมความสนุกสนาน เป็นเครื่องแสดงฐานะ ความโก้หรูหา รยนต์เป็นเครื่องวัดฐานะ แสดงความโก้ความมั่งมี มุ่งเอาความสวยงามและความเด่น เป็นต้น^๒

ส่วนคุณค่าของชาวพุทธที่มีต่อพระพุทธศาสนา ศาสนสถานต่าง ๆ โดยเฉพาะพระอุโบสถ ในสังคมไทยปัจจุบันถือว่าสำคัญมาก เพราะเป็นศาสนสถาน และเป็นที่ประทับรูปองค์แทนพระพุทธเจ้า ที่เคารพกราบไหว้บูชาของเหล่าพุทธบริษัททั่วไป เป็นที่ทำสังฆกรรมของพระสงฆ์ และเป็นที่ยับยั้งอุปสมบทของเหล่ากุลบุตรที่เข้ามาสืบอายุพระพุทธศาสนา และเป็นสัญลักษณ์เป็นปูชนียสถานของวัดจึงต้องมีทรวดทรงและการตกแต่งอย่างวิจิตรสวยงาม วัดทุกวัดจำเป็นต้องมีพระอุโบสถ เพราะพระอุโบสถเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่พุทธศาสนิกชนรู้จักดี พระ

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

^๒ <http://guru.google.co.th/guru/thread?tid=5290e649cc70705a> . (ออนไลน์) ๑๕ มี.ค. ๒๐๑๓

อุโบสถไทยเป็นสิ่งที่ก่อสร้างทางศิลปะของชาติทั้งการก่อสร้างและการประดับตกแต่ง เป็นสถาปัตยกรรมที่สำคัญของประเทศชาติ ทรวดทรงและการตกแต่งอุโบสถไทยแสดงให้เห็นถึงความงามในด้านสุนทรีย์ โครงสร้าง วิจิตรศิลป์ และเทคนิคของสถาปัตยกรรมของชาติแต่ละยุคสมัย ซึ่งผลงานทางสถาปัตยกรรมและจิตรกรรมของพระอุโบสถย่อมแตกต่างกันตามยุคสมัย พระอุโบสถไทยในยุคก่อนศิลปะสมัยอยุธยา มีเหลืออยู่น้อยมาก หรือแทบไม่มีปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน เพราะปรักหักพังไปมาก พระอุโบสถของไทยเป็นศิลปะที่วิจิตรสวยงามสมบูรณ์ตามลักษณะของศิลปะไทย และเป็นที่เชิดชูหน้าตาชื่อเสียงของประเทศไทย เป็นที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวทั่วโลกสนใจมาชมเป็นจำนวนมาก ในบทนี้ผู้วิจัยศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของพระอุโบสถในสังคมไทยปัจจุบัน ดังต่อไปนี้

๔.๒ วิเคราะห์คุณค่าทางด้านความเชื่อ

คุณค่าทางด้านความเชื่อนั้น หมายถึง ความศรัทธาของพุทธศาสนิกชน จึงทำให้ทราบถึงความเชื่อที่เกิดขึ้นในชุมชนนี้ว่าเป็นอย่างไร โดยเฉพาะความเชื่อในด้านพระพุทธศาสนานั้นเป็นสิ่งที่ฝังแน่นอยู่ในสายเลือดของคนในชุมชนนี้ซึ่งดูได้จากศาสนสถานทางพระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะพระอุโบสถ ถือได้ว่าเป็นศาสนอาคารที่สร้างขึ้นเพื่อใช้ในกิจกรรมของพระสงฆ์ โดยเฉพาะ ฉะนั้นแล้วการมีสิ่งก่อสร้างขึ้นนี้เกิดขึ้น ย่อมแสดงว่าพระพุทธศาสนาได้มีอิทธิพลต่อชาวชุมชนแห่งนี้เป็นอย่างมาก และแน่นอนว่าการซึมซับในด้านพระพุทธศาสนานั้นย่อมเกิดขึ้นพร้อมกับความเชื่อดั้งเดิมของชาวบ้าน โดยที่มีการผสมผสานกันอย่างลงตัว แต่เราก็เห็นจุดเด่นของแต่ละความเชื่อว่าเป็นความเชื่อแบบใด ได้รับอิทธิพลจากศาสนาพุทธหรือผี สาง เทวดา ซึ่งเป็นการเชื่อดั้งเดิมของชุมชน โดยดูจากพิธีกรรมที่เกิดขึ้น

ถ้าเรามองถึงประโยชน์ของพระอุโบสถ จะเห็นว่าประโยชน์ประการหนึ่งนั้นเอื้ออำนวยต่อวิถีของชาวชุมชน ซึ่งเมื่อมีผู้ที่เลื่อมใสที่จะบวชในพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะการบวชเป็นพระภิกษุ ซึ่งผู้ที่บวชนั้นต้องเป็นเพศชาย มีอายุ ๒๐ ปีขึ้นไป ต้องอาศัยพระอุโบสถในการจัดทำพิธีกรรมต่าง ๆ ให้เรียบร้อยเป็นไปตามกฎระเบียบของพุทธศาสนาที่ได้วางไว้ซึ่งผู้ที่ต้องการบวชหรือพ่อแม่ที่ต้องการให้ลูกบวช ต้องมาร่วมทำพิธีในพระอุโบสถ ซึ่งจะมีการแห่กันมาอย่างดีและรอบพระอุโบสถ จากนั้นจึงให้ผู้ที่บวชเข้าสู่ภายในพระอุโบสถ และผู้ชายสามารถเข้าไปร่วมอยู่ภายในได้ ส่วนผู้หญิงนั้นไม่อนุญาตให้เข้าไป (ซึ่งผู้หญิงจะคอยอยู่นอกอุโบสถ) นี้แสดงให้เห็นถึงความเคารพในสถานที่และถือเอาว่าสถานที่แห่งนี้เป็นที่ศักดิ์สิทธิ์หากหญิงคนใดฝ่าฝืนเข้าไปก็จะโดนตำหนิจากฝูงชน ดังนั้นเรื่องนี้จะมีความเชื่ออีกอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นซึ่งเกี่ยวเนื่องกับเรื่องของอุโบสถ

๔.๓ วิเคราะห์คุณค่าด้านศิลปกรรม

คุณค่าทางด้านศิลปกรรม หมายถึง ศิลปะทางด้านฝีมือ สิ่งที่เป็นศิลปะลักษณะของ พระอุโบสถไทยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ อุโบสถและวิหารมีการสร้างสืบต่อประเพณีของอยุธยา และสุโขทัยอุโบสถที่เป็นแบบทั่วไป เป็นศิลปกรรมที่ก่อด้วยอิฐฉาบด้วยปูนขาว เป็นห้องยาวมีปีกทั้งสองข้าง บางครั้งมรมุขอยู่ทางด้านหน้าและด้านหลัง หลังคามุงด้วยกระเบื้องสีต่าง ๆ หลังคาซ้อนกันเป็นชั้น ๆ นาคหรือสลักปิดทองอย่างคร่าว ๆ เลื้อยลงมาตามชายคา นาคเหล่านี้มีหางรวมกันอยู่ข้างบนที่ข้อฟ้า และทอดหัวลงมายังมุมเบื้องล่าง พระอุโบสถทั่วไปมีเสาใหญ่รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า อาจมีหัวเสาหรือไม่มีหัวเสาก็ได้ เสาภายในไม่มีหัวเสา เสาภายนอกมีหัวเสา ผนังภายในเกลี้ยง ๆ หรือวาดเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังเต็มไปหมด หากเป็นบานหน้าต่างตกแต่งหน้าบานด้วยงานศิลป์ ที่เรียกว่า ลายรดน้ำ และหลังบานก็มีรูปแบบต่าง ๆ เขียนสีสดใส โดยมากเป็นรูปร่างตามความนึกฝันซึ่งไม่มีความจริง เพดานทาสีแดงหรือบางแห่งติดดาวปิดทองประดับกระจก สีขาวแวววาวดูงามตาลักษณะทรวดทรงของพระอุโบสถ โดยทั่วไปแบ่งออกเป็น ๒ แบบ คือ แบบทรงโรง และแบบทรงศาลา แบบทรงโรงได้แก่ การก่อผนังรอบมีเสาอยู่ภายใน เช่น พระอุโบสถวัดชนะสงคราม ส่วนแบบทรงศาลา ได้แก่การก่อสร้างรอบและมีระเบียงรอบ เช่น พระอุโบสถวัดอรุณราชวราราม เป็นต้น^๔

๔.๔ วิเคราะห์คุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรม

ทำให้ทราบว่าศิลปะสิ่งก่อสร้างที่เกิดขึ้นนั้นเป็นสถาปัตยกรรมแบบใด ได้รับอิทธิพลทางช่างมาจากแหล่งใด และองค์ประกอบมีอย่างไรบ้าง ซึ่งอุโบสถเป็นสิ่งก่อสร้างที่มีศิลปะเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่นั้นมาช้านาน โดยฝีมือทางสถาปัตยกรรมของช่างพื้นถิ่นซึ่งได้รับอิทธิพลทางช่างมาจากลาวหลวงพระบาง ซึ่งเป็นกลุ่มช่างไทย – ลาว ส่วนมากจะอยู่ในแถบกลุ่มแม่น้ำโขง รูปทรงและองค์ประกอบของพระอุโบสถจึงมีลักษณะเช่นนั้น (ในปัจจุบันรูปทรงและส่วนประกอบบางอย่างของพระอุโบสถก็ยังคงความเป็นเอกลักษณ์ทางช่างเหมือนสมัยอดีต โดยเฉพาะรูปทรงยังโดดเด่นอยู่เสมอ) และองค์ประกอบก็มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เช่น หน้าบันโห่ ถ้ายอง หางหงส์ รั้งผึ้ง คันทวย ประตู่ และพระพุทธรูป เป็นต้น ซึ่งสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้บ่งบอกถึงภูมิปัญญาของท้องถิ่นนั้น ๆ ว่ามีเชิงช่างเป็นเช่นไรและกลุ่มช่างได้ขยายไปสู่ถิ่นใดบ้างแล้ว

^๔ฝ่ายวิชาการภาษาไทย, *พจนานุกรมไทย ฉบับทันสมัยและสมบูรณ์*, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๐๕๕.

^๕ทัศนีย์ พิกุล, “ทรวดทรงและการตกแต่งอุโบสถไทย”, *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๓).

อีกอย่างลักษณะของสถาปัตยกรรมของพระอุโบสถก็มีส่วนที่แตกต่างจากบ้านเรือน หรือที่อยู่อาศัยของฆราวาสทั่วไป และยังเป็นศาสนาคาร ที่มีความโดดเด่นแตกต่างจากศาสนาคาร อื่น ๆ ไม่ว่าจะเป็น ศาลาการเปรียญ ธาตุหรือเจดีย์ และกุฏิ เป็นต้น ฉะนั้นแล้วเมื่อศึกษาแล้วจะทำให้แยกแยะออกได้ว่าศาสนาคารใดมีชื่ออย่างไร โดยดูจากโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมและการตกแต่ง ซึ่งพระอุโบสถนั้นนอกจากจะมีองค์ประกอบภายในตัวอาคารแล้ว ยังมีองค์ประกอบนอกอาคารอีก คือใบเสมา และสะดือพระอุโบสถที่ฝังลูกนิมิตลูกที่ ๕ หากเราอยากทราบว่าศาสนาคาร หลังนั้นเป็นพระอุโบสถหรือไม่ก็ต้องดูสิ่งนี้ประกอบด้วย จะทำให้ตัดสินใจได้ง่ายขึ้นหากยังไม่ทราบ ก็ต้องดูองค์ประกอบภายในตัวอาคาร ซึ่งวัดและวัดจะมีพระอุโบสถเพียงหลังเดียวเท่านั้น นอกนั้นจะเป็นศาสนาคารอย่างอื่น

อีกประการหนึ่งทำให้ทราบถึงวิวัฒนาการทางสถาปัตยกรรมของพระอุโบสถว่าได้รับอิทธิพลแบบใด ซึ่งตอนที่สร้างใหม่ ๆ นั้นเป็นการก่อสร้างโดยได้รับอิทธิพลทางช่างจากลาวหลวงพระบาง หรือกลุ่มช่างไทย – ลาว โดยองค์ประกอบส่วนมากจะเป็นไม้ทั้งสิ้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นสิ่งบริสุทธิ์แห่งหนึ่งของจังหวัดเลยและของภาคอีสาน ต่อมาเมื่อมีการบูรณปฏิสังขรณ์เกิดขึ้นจึงมีการผสมผสานระหว่างช่างพื้นถิ่นและช่างเมืองหลวง (กรุงเทพมหานคร) โดยดูจากอุปกรณ์การก่อสร้าง และองค์ประกอบบางอย่างของอุโบสถ เช่น ช่อฟ้า โหง่ หางหงส์ ใบระกา และกระเบื้อง เป็นต้น ถึงรูปทรงจะคล้ายกับของเดิมอยู่บ้าง แต่ก็ได้เปลี่ยนไปเป็นบางส่วน ซึ่งทำให้เกิดความรู้ไม่โดดเด่นเหมือนของเดิม และเอกลักษณ์ก็เลือนหายไปจากของเดิม เมื่อดูแล้วทำให้ลดคุณค่าลงไปอย่างมาก แต่ถึงอย่างไรก็ตามอุโบสถแห่งนี้ยังคงประโยชน์ในการใช้สอยในการทำกิจกรรมของสงฆ์ได้เหมือนเดิม และยังเป็นศาสนาคารที่มีความสำคัญในทางพระพุทธศาสนาหลังหนึ่ง

๔.๕ วิเคราะห์คุณค่าทางด้านประติมากรรม

ทำให้ทราบว่า การสร้างพระอุโบสถมักจะสร้างพระประธานไว้ในอุโบสถ เพื่อเป็นที่สักการบูชาของพุทธบริษัท และรูปปั้นผู้รักษาประตูทางเข้าหรือตรงบันไดก็มักจะมีประดับทุกอุโบสถ ซึ่งสิ่งเหล่านี้เองเป็นการบ่งบอกถึงงานศิลปกรรมด้านประติมากรรมที่เกิดขึ้นในแถบถิ่นนี้

พระพุทธรูปที่เป็นองค์พระประธานในพระอุโบสถซึ่งเป็นพระพุทธรูปปางนาคปรก นาคมีเก้าเศียร มีลักษณะโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของช่างพื้นถิ่นเป็นอย่างดี พระพุทธรูปองค์นี้มีอายุประมาณ ๑๖๕ ปี (เปรียบเทียบกับปี พ.ศ. ๒๕๔๕) เพราะจากหลักฐานการสร้างอุโบสถที่ได้จารึกไว้บนศิลาหน้าอุโบสถนั้น กล่าวว่า “จารึกนี้มีดวงฤกษ์การผูกพัทธสีมา พระอุโบสถและการสร้างพระพุทธรูปไว้ โดยบอกวันเดือนปีไว้ว่า จุลศักราช ๑๑๕๕ รว พ.ศ. ๒๓๘๐ ปีกัศเห้า (ระกา) เดือนสี่เพ็ง (๑๕ ค่ำ) วัน ๔ (พุธ) มื่อเต้าไ้ และหลักฐานสำคัญอีกชิ้นหนึ่งคือคำกล่าวในหนังสืองาน

ยกข้อฟ้าพระอุโบสถ ว่า “ศิลาจารึก ชนิดหิน ศิลปะล้านช้างในพุทธศตวรรษที่ ๒๓ – ๒๔ ซึ่งได้รับอิทธิพลแบบล้านช้าง ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นแบบลาวหลวงพระบาง เพราะตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่าชนในแถบถิ่นนี้มีประวัติความเป็นมาเกี่ยวข้องกับลาวหลวงพระบาง ฉะนั้นศิลปกรรมจึงถูกถ่ายทอดมาถึงกันด้วย ส่วนรูปปั้นที่อยู่บนไคทางด้านหน้าพระอุโบสถ ซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกนั้นเป็นรูปปั้นของกุมภัมภ์ ๒ คน และราชสีห์ ๒ ตัว สันนิษฐานว่าอยู่ในสมัยเดียวกัน จึงทำให้รูปร่างของรูปปั้นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตนและโดดเด่น ส่วนรูปปั้นที่อยู่ทางบนไคด้านข้างทางทิศเหนือ

๔.๖ วิเคราะห์คุณค่าด้านศิลปกรรม ชุ่มประตู่ กำแพงแก้ว

๔.๖.๑ ชุ่มประตู่ : เป็นองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่จะต้องพบก่อนเข้าสู่พระอุโบสถ ด้วยเป็นงานสถาปัตยกรรมที่ทำหน้าที่เป็นช่องทางเข้าออกของพระอุโบสถ ชุ่มประตู่นี้ถือเป็นจุดสำคัญอีกจุดหนึ่ง สำหรับภาวะจิตของผู้ที่เข้ามาเข้าสู่ดินที่ประทับองค์แทนพระพุทธองค์ เพราะในทันทีที่ก้าวเหยียบข้ามประตูธรณีพระอุโบสถเข้าไป ภาวะของโลกภายนอกที่สับสนยุ่งเหยิงจะสลายกลายเป็น ความเงียบ สงบเย็น แห่งแดนโลกุตระธรรมภายใน ทันที ชุ่มประตู่กำแพงแก้วพระอุโบสถจึงถูกกำหนดตำแหน่งที่ตั้งที่เหมาะสมในเขตพุทธาวาส^๕ ดังนั้นการกำหนดตำแหน่งชุ่มประตู่กำแพงแก้ว จึงต้องมี ๔ จุดด้วยกัน เพื่อไม่ให้เป็นการใช้ลักษณะที่ร่วมกันโดยตรง จุดด้านทิศตะวันออกที่เป็นทิศทางพระพุทธเจ้าตรัสรู้นั้น จุดนี้ตรงหน้าพระประธานหันหน้าออกไป ที่เรียกว่าหน้าประตูพระอุโบสถ จุดด้านทิศตะวันตก ที่เป็นด้านหลังพระอุโบสถและอยู่ด้านหลังพระประธาน ชุ่มประตู่กำแพงแก้วจะต้องอยู่ตรงด้านหลังพอดี ด้านทิศเหนือและด้านทิศใต้ แต่ทั้งนี้จะต้องจุดชุ่มประตู่ทางด้านทิศตะวันออกจะต้องเป็นชุ่มประตู่หลักในจำนวนจำนวนชุ่มประตู่ทั้งหมด ที่เป็นทางเข้าสู่ภายในศูนย์กลางพระอุโบสถเพราะถือว่าด้านทิศตะวันออกเป็นทิศที่รับอรุณของวันใหม่ หรือทิศที่ตรัสรู้นั่นเอง ชุ่มประตู่กำแพงแก้วทั้ง ๒ ชุ่มประตู่จะต้องอยู่ตรงกลางระหว่างพระอุโบสถทั้ง ๒ ทิศทางเช่นวัดอรุณราชวราราม เป็นต้น^๖

เนื่องจากชุ่มประตู่กำแพงแก้วนั้น เป็นจุดเข้าออกของพระอุโบสถ จึงใช้วิธีระบบเครื่องก่อเป็นฐาน ยกเว้นชุ่มประตู่กำแพงแก้วทรงกลม ก็จะทำอิฐถือปูนถึงส่วนเรือนแล้วตั้งเครื่องบนด้วยโครงหลังคา มุงด้วยกระเบื้องตักแต่งขึ้นอยู่แต่ละทรวดทรงที่จะเลือกของสถาปัตยกรรม ชุ่มประตู่กำแพงระยะกว้าง ประมาณ ๑.๕๐ - ๒.๐๐ เมตรและสูงประมาณ ๒.๕๐ เมตร (ไม่นับรวม

^๕ พุทธาวาส = สถานที่ประทับของพระพุทธเจ้า

^๖ สมคิด จิระทัศนกุล, วัด : พุทธศาสนาสถาปัตยกรรมไทย, หน้า ๕๕.

ระยะเครื่องบน) ส่วนชนิดเครื่องก่อกั้นหลังมีบ้างที่ก่ออิฐฉาบปูนเรียบ บ้างก็ประดับกระเบื้องเคลือบสี บ้างปั้นปูนประดับลายบ้างก็ใช้วัสดุ เช่น หินอ่อน เป็นต้น ชุ่มประตูกำแพงแก้วนี้ไม่นิยมทำบานประตู เปิดไว้ตลอดเวลาเข้าออก

๔.๖.๒ กำแพงแก้ว ชื่อเรียกองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมไทยประเภทหนึ่ง ซึ่งทำหน้าที่เป็นเขื่อนกั้นหรือล้อมอาคารสำคัญในศาสนสถาน หรือพระราชมณเฑียร มีลักษณะเป็นพนักก่ออิฐ สูงประมาณ ๐.๘๐ – ๑.๒๐ เมตร หนาประมาณ ๐.๔๐ เมตร ตัวกำแพงก่อและทำปูนปั้นให้มีลวดบัวเหมือนอย่างฐานปัทม์ คือ ทำเป็นแบบบัวคว่ำบัวหงาย ส่วนบนนิยมทำทับหลังเป็นบัวหลังเจียด ที่ส่วนท้องพนักซึ่งถือเป็นส่วนสำคัญ จึงมักตกแต่งด้วยงานศิลปกรรมด้วยงานประณีตศิลป์ในลักษณะต่าง ๆ กัน เช่น กรูด้วยกระเบื้องปูเคลือบสี กระเบื้องเคลือบสีเบญจรงค์ กระเบื้องเคลือบถ้วยสี หรือเป็นกำแพงที่ฉาบปูนเรียบ เป็นต้น

๔.๗ วิเคราะห์คุณค่าด้านความจริง

คุณค่าด้านความจริงนั้น คือ คุณค่าของผู้ที่ได้สร้างพระอุโบสถให้สำเร็จลุล่วงไปได้ เป็นคุณค่าความจริงที่เกิดจากความตั้งใจจริงในการที่จะทำการก่อสร้างอุโบสถ ผู้ที่จะสร้างอุโบสถให้สำเร็จต้องมีจริยฐานธรรมอยู่ในใจ ๔ ข้อ คือ

๑) ปัญญา พิจารณาเล็งเห็นโทษของ โลกะ ความอยากได้ไม่ยอมสละ โทษของ มัจฉริยะ ความหวงแหน เล็งเห็นคุณของท่าน ถ้าโลกมีแต่จะเอาไม่มีให้ มีแต่หวงไม่มีให้ โลกก็เดือดร้อน บิดามารดาไม่ยอมให้การอุปการะแก่บุตร บุตรก็ต้องเสียชีวิต บุตรไม่ให้ปฏิการแก่บิดา มารดาผู้ชรา มารดา บิดาก็ต้องสิ้นชีวิต คือ เหตุผล โลกเป็นอยู่ด้วยทาน คือ การให้

๒) สัจจะ คือ ความจริง มีการกระทำจริง พูดจริง ใจจริง เมื่อเล็งเห็นคุณประโยชน์ชัดเจนแล้วลงมือทำจริง

๓) จาคะ คือ การสละสิ่งที่เป็นข้าศึกแก่ความจริง สิ่งที่ขัดขวางการบริจาทรทรัพย์สิน เงินทอง และการก่อสร้างศาสนวัตถุภายในพระพุทธศาสนา

๔) อุปสมะ คือ ความสงบใจ ไม่ยอมให้อะไรมาทำให้ใจกระวนกระวายจนกลายไม่เป็นความจริง เกิดจากความท้อถอยลงใจ

พระอุโบสถเมื่อทำการก่อสร้างเสร็จเรียบร้อยแล้วเข้าพิธีกรรมตามหลักพุทธศาสนา ก็กลายเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์สามารถทำสังฆกรรมของพระสงฆ์ ได้อย่างถูกต้องสมบูรณ์แบบตามพระวินัยที่ทรงบัญญัติไว้^๑

๔.๘ วิเคราะห์คุณค่าด้านความรู้

คุณค่าด้านความรู้ หมายถึง สิ่งที่เกิดจากการเรียน การค้นคว้า ประสบการณ์จากการเห็น การได้ลงมือทำ ให้คุ้นเคย ความเชี่ยวชาญ “ในที่นี้หมายถึงเอาความรู้ในสิ่งที่เป็นอุปกรณ์การก่อสร้างพระอุโบสถ หรือ สิ่งที่ตกแต่ภายในอุโบสถให้สวยงามที่เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์อยู่ในตัวของมัน ดังเช่น ฝาผนังระหว่างขอบหน้าต่าง ที่เป็นภาพวาดรูปทศชาติและมหาชาติ จำนวน ๑๓ กัณฑ์ ในแต่ละกัณฑ์ทำการวาดรูปอย่างประณีตบรรจงที่สวยงามตามจิตรกรรมรวมสมัยที่ทรงคุณค่าด้านความรู้เป็นอย่างดี มีดังนี้

๑) กัณฑ์ทศพร เป็นภาพที่นางสุคติเทพกัญญาจะจุติจากดาวดึงส์ ลงไปเกิดเป็นมนุษย์โลก จึงให้พระนางทรงเลือกพรสืปการได้ตามปรารถนา

๒) กัณฑ์หิมพานต์ เมื่อนางสุคติเทพกัญญาได้รับพรสืปการแล้วก็จุติไปบังเกิดในตระกูลกษัตริย์มัทราช ได้เป็นอัครมเหสีของพระเจ้ากรุงสุทนต์ ผู้ครองนครสิริรัฐ ประสูติโอรสนามว่า พระเวสสันดร

๓) กัณฑ์ทานกัณฑ์ เป็นภาพวาดพระเวสสันดร พระนางมัทรี พระชาติ พระกัณหา และพราหมณ์ ซึ่งรับมอบหมายจากพระเจ้าแผ่นดินของประเทศนั้นให้มาเป็นทูตขอพญาช้างปิงจัยนาจากพระเวสสันดร เพราะที่เมืองกลิงราชบุรีได้เกิดฝนแล้ง

๔) กัณฑ์วนประเวศน์ เมื่อพระเวสสันดรพระราชทานม้าอัสตร และราชรถหมดทุกสิ่งแล้ว จึงตรัสแก่นางมัทรีว่า พี่จะงูงมือชาลี น้องจงงูงมือกัณหา พวกเราเสด็จไปในป่า จนถึงเมืองเจตราช

๕) กัณฑ์ชูชก ภาพชูชกพราหมณ์เฒ่าเที่ยวขอทาน เมื่อขอทานคิดเป็นเงินได้ถึงร้อยกะหาปนะแล้ว ก็นำไปฝากสหายเก่า นานวันเข้าเพื่อนเกลอนำเอาทองที่ชูชกนำมาฝากนั้นขายเลี้ยงชีพจนหมดเกลี้ยง

^๑ สมใจ นิ่มเล็ก ราชบัณฑิต ศ., อุโบสถสถาปัตยกรรมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๗๖.

^๒ ฝ่ายวิชาการภาษาไทย, พจนานุกรมไทยฉบับทันสมัยและสมบูรณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๒๒๖.

๖) กัณฑ์จุลพน เป็นรูปภาพที่ชุกเดินทางเข้าสู่เขาวงกตซึ่งเป็นที่อยู่ของพระเวสสันดร ราชธานี เพื่อทูลขอขานี้ กัณห์มาให้นางอมิตดา

๗) กัณฑ์มหาพน รูปภาพชุกเดินทางไปถึงอาศรมของอุตถาณิ จึงเข้าไปถามไถ่ถึง ทุกข์สุขแล้ว แจ้งว่าเป็นราชบุตรของพระเจ้ากรุงสุทนต์

๘) กัณฑ์กุมาร กล่าวถึงชุกไปขอ ๒ กุมาร พระเวสสันดรก็ประทานให้ เมื่อได้ยิน พระราชบิดาตรัส กับชุกเช่นนั้น ก็พากันหลบลงไปใต้น้ำ เอาใบบัวมาบังไม่ให้เห็น เมื่อ พระเวสสันดรตรัสเรียกจึงได้ขึ้นมาทีละคน

๙) กัณฑ์มัทรี รูปภาพนางมัทรีไปแสวงหาผลไม้ในป่าเมื่อกลับมา ได้พบกับเทพเจ้าทั้ง ๓ ซึ่งได้รับคำสั่งจากพระอินทร์ให้แปลงร่างเป็นสัตว์ทั้ง ๓ คือ องค์หนึ่งเป็นแปลงร่างเป็นเสือ โคร่ง องค์หนึ่งแปลงร่างเป็นเสือเหลือง องค์หนึ่งแปลงร่างเป็นราชสีห์ ไปคอยกั้นหนทางพระนาง มัทรี

๑๐) กัณฑ์สักกบรรพเป็นลวดลายรูปภาพพระเวสสันดร ประทานนางมัทรีให้แก่พระ อินทร์ในรูปภาพพระอินทร์ ที่แปลงร่างเป็นพราหมณ์ชรามาทูลขอพระนางมัทรีไปเป็นทาสรับใช้

๑๑) กัณฑ์มหาพรต รูปภาพชุกได้ผูกสองกุมารไว้กับต้นไม้ ส่วนตนเองขึ้นไปนอนอยู่ บนเปลบนต้นไม้ เทพเจ้าสงสารสองกุมาร เมื่อถึงเวลาค่ำคืนจึงได้แปลงองค์เป็นพระเวสสันดรและ พระนางมัทรีมาแก้ สองกุมารออกจากเชือกผูกแล้วปรนนิบัติสองกุมารจนสว่างทุก ๆ คืน เมื่อสว่าง แล้วผูกไว้ดังเก่า ชุกเดินทางลงทางเข้าไปแคว้นสิริวิราชบุรี พระเจ้ากรุงสุทนต์ ทรงไถ่สองกุมาร ชุก ได้รับพระราชทานเลี้ยง และ ถึงแก่กรรมด้วยกินอาหารมากเกินไป

๑๒) กัณฑ์ ฦกษัตริย์ คือ ๑) พระเจ้ากรุงสุทนต์ ๒) พระนางมยุรี ๓) พระเวสสันดร ๔) พระนางมัทรี ๕) พระชาติกุมาร ๖) พระนางแก้วกัณหา แคว้นกัลยาราษฎร์ทรงขึ้นช้างปัจจัย นาเคนทร์ พระเจ้ากรุงสุทนต์ พระนางมยุรี พระชาติ พระกัณหา เสด็จไปทูลเชิญพระเวสสันดร พระนางมัทรีกลับพระนคร เมื่อกษัตริย์ทั้งหกพระองค์ทรงพบกันก็ทรงวิสาขัญญ์ ต่อมาฝน โบกพร พรายตกจึงทรงพินิจ

๑๓) นครกัณฑ์ กษัตริย์หกพระองค์เสด็จกลับพระนคร พระเวสสันดรได้ครองราชย์ ดังเดิม บ้านเมืองสมบูรณ์พูนสุข จนพระชนมายุได้ ๑๒๐ พรรษา จึงเสด็จสวรรคตนิคาลัยรูปภาพที่ วาดบนฝาผนังอุโบสถเป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ ที่ทรงสร้างบารมีมาหลายศตวรรษ และทศ ชาติเป็นชาติสุดท้ายที่ถือว่า ชาติที่บริจาทานที่สุดของการบริจาทาน เพื่อที่จะได้อุบัติขึ้นเป็น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นภาพที่ทรงคุณค่ามาก เพราะในฐานะที่เราเป็นพุทธบริษัทสมควรที่จะ

^๕ส.อาจหาญ เปรียญ ในนามศิษย์รวบรวมข้อมูล, อุโบสถไม้สักทอง วัดเจติยัม, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทบีบีพีพิบลิชซิ่ง จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๔๓ – ๕๐.

ศึกษาหาความรู้ในภาพวาดที่ซ่อนไว้ด้วยปริศนาธรรม เพื่อให้เข้าใจหัวข้อธรรมที่เต็มไปด้วย
สารประโยชน์ อย่างหาที่เปรียบมิได้

๔.๘ วิเคราะห์คุณค่าด้านความดี

คุณค่าด้านความดี หมายถึง คุณความดีที่ทำไว้ที่ส่งผลให้ในปัจจุบันชาติและอนาคตชาติ
ที่ได้สร้างไว้ ด้วยการบริจาคทรัพย์ที่มีอยู่ สร้างพระอุโบสถเสนาสนะในอารามต่าง ๆ หรือทำบุญ
ในพระพุทธศาสนาด้วยการซื้อหนังสือ เครื่องใช้ที่จำเป็น อาหาร ยารักษาโรค ถวายวัด เพื่อให้
พระสงฆ์ สามเณรได้ใช้สอยได้ศึกษาเล่าเรียนก็เป็นคุณงามความดีที่ท่านได้สร้างเอาไว้ เป็น
อริยทรัพย์อันประเสริฐที่จะติดตามตัวเราไปทุกที่ที่เราไป แม้ว่าชีวิตจะหาไม่ก็ตาม จะได้เป็นเครื่อง
ระลึกถึง ทำให้จิตใจแจ่มใส นำไปสู่สุคติได้ นอกจากนี้แล้วผู้ที่บำเพ็ญกุศลย่อมได้รับบุญมาก คือ
ผลแห่งบุญ ๕ ประการ คือ

- ๑) กิตติศัพท์ ชื่อเสียงย่อมฟุ้งขจรไป
- ๒) วิจารณ์โท เป็นคนแก่กล้ากล้าหาญในการเข้าในสมาคม
- ๓) ปิโย เทวมนุสสานัง เป็นที่รักใคร่ของคน และมนุษย์ทั้งหลาย
- ๔) อลัมพูพโท กำลัง กโต เป็นผู้ไม่หลงทำกาละ (สิ้นชีวิต)
- ๕) สุกติปรายโน เป็นชนผู้มีสุคติเป็นเบื้องหน้า ฯ^{๑๐}

๔.๑๐ วิเคราะห์คุณค่าด้านความงาม

คุณค่าด้านความงาม หมายถึง ความงามในด้านศิลปกรรมที่บรรจงตกแต่งลวดลาย
รูปแบบต่าง ๆ ไว้รอบพระอุโบสถ โคสุมมติเอาเป็นแดนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เช่น ช่อฟ้า ใบระกา
คันทวยหรือเชิงชาย ตลอดจนพญานาค และเสาที่เรียงรายอยู่ตามอุโบสถ ล้วนแต่บรรจงแต่งให้
สวยงามด้วยศิลปะไทย เป็นงานด้านฝีมือของตระกูลช่างที่ชำนาญงานและแฝงไว้ปริศนาธรรม
ของพระพุทธเจ้าที่ทรงตรัสไว้นาน ๒๖๐๐ ปีมาแล้ว ในที่ยกตัวอย่างมา เช่น

- ๑) ช่อฟ้า เป็นเครื่องมือสูงประดับอยู่บนนอกโก่ ตรงบริเวณนาคลำรวมาบรรจบกัน
เป็นส่วนสูงของอาคาร หากเปรียบเทียบกับบ้านเรียกว่า ยอดปั้นลม นับเป็นชิ้นส่วนของ
สถาปัตยกรรมที่สร้างบนหลังคาอุโบสถ ส่วนความหมายของช่อฟ้า มีลักษณะที่เด่นชัดมีรูปคล้าย
หัวพญานาค ปลายแหลม มีจะงอยติดอยู่ตอนล่าง จะงอยเป็น ๒ รูปแบบ คือ จะงอยปากกรูท
และจะงอยปากหงส์ หรือตามความเชื่อของท้องถิ่น เป็นต้น จะเห็นได้ว่า ช่อฟ้าพระอุโบสถจะมี

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๔.

ความหมายเกี่ยวพันกับพญานาค ครุฑ ซึ่งทั้งหมดเป็นสัตว์ป่าที่อยู่หิมพานต์ และมีให้พบในสถาปัตยกรรมไทยส่วนบนของหลังคาพระอุโบสถ คือ หลักธรรมอันสำคัญยิ่งของการปฏิบัติ ๓ ข้อ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา นำไปสู่ความว่าง (ความหลุดพ้น) ผมแทนข้อฟ้าเอกเป็นศีล ประกอบด้วยสัตว์ ๔ ชนิดผสมกัน แทนดิน น้ำ ลม ไฟ ช้าง หมายถึง ดิน นาค หมายถึง น้ำ ปีกหงส์ หมายถึง ลม และหน้าอกสิงห์หมายถึง ไฟ ขึ้นไปปกปักรักษาพระศาสนา บนหลังข้อฟ้าเอกเทินด้วยพระธาตุหมายถึง ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ศีล ๒๒๗ ข้อ และ ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์

ข้อฟ้าชั้นที่ ๒ (บน) หมายถึง สมาธิ แทนด้วยสัตว์ ๒ ชนิด คือ พญานาคกับหงส์ เชี่ยวพญานาคหมายถึง ความชั่วในตัวมนุษย์ หงส์หมายถึง ความดีงาม ศีลเป็นตัวมาความชั่ว(กิเลส) เมื่อใจเราชนะกิเลสได้ก็เกิดสมาธิมีสติกำเนิดรู้เกิดปัญญา ข้อฟ้าชั้นที่ ๓ (สูงสุด) หมายถึง ปัญญา แทนด้วยหงส์ปากครุฑหมอบรายนึ่งสงบไม่ปรารถนาใดๆ มุ่งสู่การดับสิ้นซึ่งอาสวะกิเลสภายในด้านหลังทางข้อฟ้าชั้นที่ ๓ มีลวดลาย ๗ ชั้น หมายถึงโพชฌงค์ ๗ ลาย ๘ ชั้นรองรับจักร หมายถึง มรรค ๘ จักรหมายถึงพระนิพพาน ลวดลายบนเชิงชายด้านข้างของหลังคาชั้นบนสุดแทนด้วยตั้งโยชน์ ๑๐ เสา ๔ มุม ด้านข้างโบสถ์ คือ ตุง(ธง) กระจ่าง เพื่อถวายเป็นพุทธบูชาแด่พระพุทธเจ้าตามคติล้านนา ผมคงอธิบายได้คร่าว ๆ แค่นี้ จริง ๆ แล้ว รายละเอียดมีมากกว่านี้เยอะ เพราะสร้างทั้งหมด ๕ หลัง แต่ละหลังมีความหมายเป็นคติธรรมทุกหลังผมหวังจะสร้างงานพุทธศิลป์ของแผ่นดินให้ยิ่งใหญ่ถาวร เพื่อให้คนทั้งโลกยอมรับและปรารถนาจะมาชื่นชมให้ได้ จะถวายชีวิตสร้างจนลมหายใจสุดท้าย และได้สร้างลูกศิษย์รองรับช่วงต่ออีก ๒ ช่วง หลังผมตายคาดว่า จะเสร็จสมบูรณ์ทั้ง ๕ หลัง คงใช้เวลาทั้งหมด ๖๐ – ๗๐ ปี^{๑๑}

ส่วนวรรณกรรมที่ได้จากศิลาจารึกนั้นเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับดวงฤกษ์การผูกพัทธสีมาของพระอุโบสถและการสร้างพระพุทธรูปและกล่าวถึงบุคคลที่มาร่วมพิธี จำนวนเงินที่ใช้ในการก่อสร้างตลอดถึงความปรารถนาในสิ่งที่ได้ทำลงไป ซึ่งเป็นการบ่งบอกถึงความเชื่อในทางพระพุทธศาสนาอันเป็นศาสนาหลักในแถบถิ่นนี้เป็นวรรณกรรมที่ได้จากรูปภาพที่แฉกหรือวาดไว้ที่พระอุโบสถก็เช่นเดียวกัน บ่งบอกถึงอิทธิพลความเชื่อหรือการนับถือพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี ซึ่งเรื่องราวที่ได้จากภาพที่พระอุโบสถนั้นเป็นเรื่องราวที่เกิดขึ้นในทางพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นภาพวาดตรงผนังด้านในอุโบสถซึ่งมีเรื่องราวเกี่ยวกับการที่เหล่าเทวดาทั้งหลายได้นมัสการพระพุทธรูป อันเป็นตัวแทนขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และการที่พระพุทธเจ้าทางผจญพญามารและเหล่าเสนามารในขณะที่ทำสมาธิอยู่ที่ใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ก่อนที่จะพระพุทธองค์จะสามารถชนะพญามารและเหล่าเสนามารทั้งหลายได้จนได้สำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

^{๑๑} <http://www.watrongkhun.org> (ออนไลน์) ๕ ธันวาคม ๒๕๕๕.

๔.๑๑ วิเคราะห์คุณค่าด้านจิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถ

จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถ ความหมายของจิตรกรรมฝาผนังภายในพระอุโบสถมีวัตถุประสงค์เพื่อตกแต่งพื้นผนังให้สวยงามและเป็นภาพเขียนเกี่ยวกับพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ เป็นต้นว่า เขียนเป็นรูปพระพุทธเจ้าหรือเรื่องราวที่มีอยู่ในพุทธประวัติและในนิทานชาดก เพื่อจะน้อมนำชักจูงให้ผู้ดูเกิดความเลื่อมใสเมื่อได้ชมภาพ^{๑๒} เหล่านี้ก็จะยิ่งซาบซึ้งในรสพระธรรมคำสั่งสอนยิ่งขึ้น อีกประการหนึ่งภายในพระอุโบสถ วิหาร เมื่อเข้าไปแล้วจะต้องช่วยให้คนเกิดความรู้สึกลึกตนไปเสียจากโลกภายนอก เพราะเหตุนี้ภาพจิตรกรรมในพระอุโบสถ วิหาร จึงต้องให้ความรู้สึกละบั่นและลึกลับ

๔.๑๑.๑ ฝาผนังของพระอุโบสถ หรือวิหารทั้ง ๔ ด้าน มักเขียนภาพโดยรอบ เรียกว่า จิตรกรรมฝาผนังภาพที่เขียนเหล่านั้นเป็นภาพเกี่ยวกับเรื่องราวชาดกในพระพุทธศาสนา โดยมากเป็นเรื่องทศชาติหรือพุทธประวัติ มีแปลกที่เขียนเป็นชาดกห้าร้อยชาติอยู่ที่วัดเครือวัลย์^{๑๓} แต่บางแห่งก็มีแนวความคิดแปลกออกไปแทนที่จะเขียนเป็นเรื่องราวชาดกก็เขียนเป็นภาพปริศนาธรรม เป็นรูป ปุคลาธิฐาน คือ เอาธรรมไปสมมติเป็นบุคคลหรือเขียนเบญจจันท์ ส่วนวัดอื่นโดยมากก็เขียนเรื่องทศชาติหรือพุทธประวัติบางตอนและเรื่องพุทธประวัติ โดยมากตรงหน้าพระประธานมักเขียนเป็นมารผจญ ด้านหลังพระประธานเขียนเป็นเรื่องไตรภูมิแต่บางแห่งแทนที่จะเขียนเป็นไตรภูมิแสดงโลกสวรรค์ มีเขาสัตตบริภัณฑ์ มีหามาสมุทรก็เป็นภาพพระพุทธองค์เสด็จลงจากดาวดึงส์และเปิดโลก เช่น ในอุโบสถวัดสุวรรณาราม ภาพจิตรกรรมเหล่านี้ล้วนแต่สร้างขึ้นด้วยฝีมือช่างอย่างสุดฝีมือ และโดยเฉพาะที่วัดสุวรรณารามหรือวัดทองในคลองบางกอกน้อยถือว่าประณีตและสวยงามมาก เมื่อประชาชนเดินดูภาพนั้น ๆ แล้วก็รู้เรื่องราวในพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องน้อมนำให้เกิดศรัทธาเลื่อมใส เท่ากับเป็นการสอนพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทางอ้อม และเรื่องจิตรกรรมฝาผนังยังเป็นแบบอย่างให้เราได้รับรู้ถึงขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ การแต่งตัวของประชาชนในท้องถิ่นนั้น ๆ โดยอาศัยจิตรกรรมฝาผนัง เราอาจศึกษาความเป็นอยู่ของประชาชนในประเทศเราและเปลี่ยนเครื่องมือสำหรับนักศึกษาจาริตประเพณีเก่าแก่ของเราโดยละเอียด ภาพจิตรกรรมยังบรรยายเรื่องศิลปะที่ช่วยให้ประชาชนสามารถมองเห็นภาพสวย ๆ งาม ๆ เพื่อที่จะให้ภาพจิตรกรรมฝาผนังบรรยายเรื่องให้มากที่สุดฝาผนังพระอุโบสถวิหารจึงเต็มไปด้วยองค์ประกอบมากมายแสดงเรื่องราวต่าง ๆ ภาพเรื่องราวต่าง ๆ ไม่ได้แบ่งแยกออกจากกันเป็นส่วน แต่เหมือนจะสร้างองค์ประกอบขนาดใหญ่อันเดียวกันแผ่กระจายไปทั่วพื้นผนัง นอกจากนี้ ภาพเขียนยังเป็น

^{๑๒} ชมพูนุท พงษ์ประยูร, จิตรกรรมฝาผนังในประเทศไทย, (พระนคร : ศิวพร, ๒๕๑๒), หน้า ๕.

^{๑๓} ธนิต อยู่โพธิ์, ทฤษฎีการปรับปรุงรักษาวัดอุโบสถ, (พระนคร : ศิวพร, ๒๕๐๓), หน้า ๑๒.

ตำนานอันซื่อสัตย์ที่จารึกเรื่องราวอันเป็นจริงเกี่ยวกับจาริตประเพณีและระเบียบแบบแผนในอดีตจึงเป็นของมีค่าในการศึกษาค้นคว้าทางประวัติศาสตร์

ความมุ่งหมายของจิตรกร จิตรกรในสมัยก่อนมีศรัทธาอย่างแรงกล้าในการเขียนภาพความมุ่งหมายที่สำคัญ คือการรับใช้พระพุทธศาสนาในทางศิลปะซึ่งการกระทำเช่นนี้เป็นบุญกุศลอย่างหนึ่งเหตุนี้ภาพที่เขียนจึงดูละมุนละไมไม่มีชีวิต จึงเป็นเหตุให้ภาพเหล่านี้มีความสวยงามมาก

ลักษณะของสิ่งต่าง ๆ ในภาพเขียน เช่น ป้อม บ้านเรือน เครื่องแต่งกายของทหาร อาวุธ ย่อมเป็นเครื่องแสดงให้ทราบถึงรูปภาพว่าเขียนในสมัยใด ในสมัยที่เขียนภาพนั้น ๆ บ้านเมืองมีสภาพเป็นอย่างไร อาคารบ้านเรือนสร้างแบบใด มีสิ่งใดใช้บ้าง การแต่งกายของทหารประชาชน และชาวต่างประเทศที่เข้ามาอยู่บางทีก็มีเหตุการณ์บ้านเมืองในสมัยนั้น^{๑๔}

ส่วนฝาผนังแต่ละด้านของพระอุโบสถ ฝาผนังของพระอุโบสถวิหารทางด้านหน้า และด้านหลัง ซึ่งเจาะช่องเป็นประตูทางผ่านเข้าออกเรียกกันว่า ด้านหุ้มกลอง รูปแผนผังของพระอุโบสถหรือวิหารมักมีรูปยาวรี ฉะนั้นฝาผนังทางด้านหัวและท้ายของอาคารจึงเรียกว่า ด้านหุ้มกลอง ถ้าเป็นฝาเรือนที่อยู่อาศัย เรียกว่า ด้านสกัดหรือด้านข้อตรงกันข้ามกับด้านแปหรือด้านข้าง

ฝาผนังด้านหุ้มกลองภายในตัวอาคารทั้งสองด้าน คือด้านซึ่งอยู่ต่อหน้าตรงกับพระประธานด้านหนึ่ง กับอีกด้านหนึ่งอยู่ทางด้านหลังองค์พระประธานมักเขียน ภาพจิตรกรรมขนาดใหญ่ตกแต่งบนฝาผนังทั้ง ๒ ด้านภาพจิตรกรรมฝาผนังด้านหุ้มกลองนี้เขียนภาพต่างเรื่องกันทั้ง ๒ ด้าน

ฝาผนังหุ้มกลองตรงหน้าพระประธานเฉพาะผนังส่วนที่อยู่เหนือประตูทางเข้าส่วนมาก มักเขียนรูปพุทธประวัติตอนมารวิชัยเต็มผนัง ภาพเรื่องมารวิชัยนี้มักสร้างองค์ประกอบคล้ายกันแทบทุกแห่งรูปนี้มีลักษณะขยายส่วนให้เห็นรายละเอียดของภาพชัดเจนขึ้นกว่าภาพใด ๆ ในพระอุโบสถตรงกลางและตั้งอยู่ค่อนข้างสูงเป็นรูปพระพุทธเจ้าก่อนตรัสรู้ ประทับบนบัลลังก์ใต้ต้นศรีมหาโพธิ์ ถัดลงมาเป็นรูปนางธณีกาลังบีบมวยผมให้น้ำไหลออกมาท่วมพื้นแผ่นดินเพื่อแสดงผลทานซึ่งพระสมณโคดมได้ลั่งอุทกธารอุทิศประทานแก่เวไนยสัตว์ทั้งหลายแต่อดีตให้ประจักษ์แก่พระยาสวสดีมารที่จีรัง ม้าและสัตว์ต่าง ๆ มีจระเข้ และปลาว่ายนานาชนิดกำลังกัดพวกมาร พวกมารเหล่านั้นแสดงอาการเจ็บปวดอย่างแสนสาหัส ส่วนที่น้ำยังท่วมไปไม่ถึงพวกมารก็ถืออาวุธจะเข้าทำร้ายพระพุทธเจ้าก็มีเป็นภาพที่อยู่ทางด้านขวามือของผู้ดู “ภาพพลมารนั้นประกอบด้วยมนุษย์รูปร่างและหน้าตาแปลก ๆ แตกต่างกันไปแสดงถึงปัญญาความคิดของช่างในการประดิษฐ์คิดถนอมรูปภาพของมารในลักษณะนามธรรมออกมาเป็นภาวะแห่งรูปธรรม อนึ่งยังมี

^{๑๔} สมคิด จิระทัศนกุล, รูปแบบพระอุโบสถและพระวิหาร, หน้า ๗๗.

รูปภาพชนต่างชาติ เช่น ฝรั่งเศส จีน เป็นต้น รวมอยู่ในหมู่พลมาร ชนต่างชาตินั้นจิตรกรคงประสงค์จะแสดงให้เห็นว่าเขาเป็นพวกเดียรฉัตร”^{๑๕} “ภาพตอนนี้เป็นตอนที่สำคัญที่สุดของพระพุทธประวัติ เพราะแสดงเปรียบเทียบให้เห็นว่าพระพุทธองค์ทรงมีพระทัยเข้มแข็งเอาชนะกิเลสต่าง ๆ เปรียบเสมือนมารที่คอยผจญได้สำเร็จ พระองค์จึงทรงเป็นผู้มีพระทัยบริสุทธิ์หลุดพ้นจากสิ่งเลวร้ายต่าง ๆ ได้ประคูนน้ำมาชำระล้าง ถ้าพระองค์ไม่สามารถชนะกิเลสได้ พระองค์ก็จะมีสภาพเป็นเพียงมนุษย์สามัญ ไม่อาจตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าได้ ภาพนี้จึงสำคัญต้องเขียนให้มีขนาดใหญ่ไว้ตรงส่วนที่เหมาะสมที่สุดของอุโบสถ คือตรงพระพักตร์ของพระประธานอันเป็นองค์อนุสรณ์ของพระองค์เพื่อสรรเสริญพระเกียรติคุณ”^{๑๖} ส่วนภาพทางด้านซ้ายมือของผู้ดูเป็นภาพกองทัพนารายณ์แพ้อำนาจทานมามีที่หลังไหลเป็นน้ำจากมวยผมของนางธรณี บางทีจิตรกรรมเขียนรูปนางธรณีนั่งบ้นข้างบันไดบิบบมวยผมเพื่อทำลายผลของพญามารให้ล้มตาย

พระอุโบสถหรือวิหารแต่ละแห่ง มักเจาะช่องประตูที่ฝาผนังด้านหุ้มกลองต่างกันออกไป มีตั้งแต่ประตูช่องเดียว ช่องคู่หรือสามช่องประตูก็มี พระอุโบสถที่เจาะช่องประตูสองประตูในด้านหุ้มกลองมีประตูเป็นทางเดิน ๒ ช่อง มักมีฝาผนังเหลืออยู่ระหว่างช่องประตูมาก พื้นที่ตรงนี้จึงเหมาะที่จะเขียนภาพเรื่องราวขนาดใหญ่ได้สมบูรณ์ ภาพที่นิยมเขียนบนฝาผนังตอนนี้อยู่ที่พบมี ๒ เรื่อง คือ เรื่องพระปฐมสมโพธิ เรื่องหนึ่งกับเรื่องทศชาติอีกหนึ่งเรื่อง ถ้าเขียนเรื่องปฐมสมโพธิมักเลือกตอนโทณพราหมณ์แจกพระธาตุ แต่ถ้าเป็นเรื่องทศชาติขาดก็เขียนเรื่องมหัศจรรย์ตอนลงอุโมงค์

“ฝาผนังด้านหุ้มกลองตอนหลังของพระประธานทางตอนเหนือช่องประตูขึ้นไปเขียนภาพต่างกันเป็นสองเรื่อง แต่ละเรื่องที่เขียนลงบนฝาผนังมักจะเป็นเรื่องที่สัมพันธ์สอดคล้องกับเรื่องของภาพที่เขียนไว้บนฝาผนังระหว่างช่องหน้าต่างแต่ละห้อง เช่น ถ้าภาพระหว่างช่องหน้าต่างเขียนเรื่องทศชาติภาพเรื่องที่เขียนบนผนังหุ้มกลองหลังองค์พระประธานก็เขียนเรื่อง “ไตรภูมิพระร่วง” ตอนภูมิสถานเมื่อสวรรค์และผ่นกลางระหว่างช่องประตู เขียนภาพตอนภูมิสถาน เมืองนรก “เรื่องที่นำมาเขียนเป็นชุดเช่นนี้เป็นแนวคิดเกี่ยวเนื่องมาจากปริศนาธรรม แสดงให้เห็นว่าพระพุทธรูปซึ่งประดิษฐานเป็นองค์ประธานแทนพระพุทธเจ้าได้แสดงภาวะแห่งการหลุดพ้นจากอาสวะในภพทั้งสาม จึงหันพระปฤษฎางค์ให้แก่ภาพซึ่งเขียนสวรรค์ภูมิ นรกภูมิ และภาพมนุษย์ภูมิ อันได้แก่ภาพเหตุการณ์ในอดีตชาติของพระองค์ คือภาพเรื่องพระชาติต่าง ๆ ที่เขียนประจำบนฝาผนังห้อง

^{๑๕} หัสนานนท์ (นามแฝง), “บันทึกข้อคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องภาพจิตรกรรมไทย”, วารสารวัฒนธรรมไทย, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (พฤษภาคม ๒๕๑๒), หน้า ๕๐ – ๕๑.

^{๑๖} คำเนียร เลขะกุล, “ของด้ายในพระอุโบสถ”, อนุสาร อ.ส.ท., ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑๒ (กรกฎาคม ๒๕๐๖), หน้า ๒๐.

ระหว่างช่องหน้าต่างแต่ละช่องในที่นั้น แต่ถ้าภาพฝาผนังของแต่ละห้องเขียนภาพชุดปฐมสมโพธิ ภาพเขียนลงบนฝาผนังด้านหุ้มกลองตอนบนก็จะเขียนเรื่องพระพุทธเจ้าเสด็จประทับเทศนาโปรด พระพุทธมารดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์และเสด็จกลับลงมายังมนุษย์โลก พร้อมกับเปิดโลกทั้งสาม ให้สัตว์โลกได้แลเห็นซึ่งกันและกัน” ส่วนฝาผนังด้านนี้จะสอนให้ผู้ชมได้เรียนรู้ภูมิศาสตร์ของ จักรวาล คือ มีรูปพระอาทิตย์กับพระจันทร์ลอยกระหนาบข้างโลกสวรรค์อยู่ในโลกสวรรค์จะเห็น วิมารของพระพรหม พระอิศวร และเทพชั้นผู้ใหญ่อื่น ๆ ตั้งอยู่บนยอดภูเขาที่มีรูปร่างคล้ายลำเสา หินอยู่กลางอากาศ แต่ในอุโบสถบางแห่งไม่มียอดภูเขา มีตัววิมานเหล่านี้ลอยอยู่ในวิมานจะเห็น รูปเทวดาชั้นสูงประทับอยู่ข้างใน ถัดจากสวรรค์ชั้นสูงก็ถึงหมู่วิมานของเทวดาชั้นรอง ๆ ลงมา ทางขวาและทางซ้ายของสวรรค์มีทวีปของโลกมนุษย์ลอยกระหนาบอยู่ ๒ ทวีปทางขวาเป็นรูปกลม ทวีปหนึ่งกับรูปสามเหลี่ยมอีกทวีปหนึ่ง ทางซ้ายเป็นรูปทวีปสี่เหลี่ยมจัตุรัสทวีปหนึ่ง และเป็นรูป สี่เหลี่ยมข้างล่างป้านเป็นทรงกลมคล้ายกับชั้นน้ำอีกทวีปหนึ่ง ทวีปทั้ง ๔ นี้เป็นที่อยู่ของมนุษย์ คือ ยักษ์ ฝิ เปรต ครุฑ นาค ในระดับต่าง ๆ ภาพบนผนังอุโบสถหลังพระประธานนี้แสดงให้เห็น สภาพของภูมิศาสตร์ตามความนึกคิดของคนโบราณ^{๑๗}

ภาพบนผนังด้านซ้ายส่วนมากมักวาดภาพพุทธประวัติในพระชาติก่อน ๆ ในขณะเป็น พระโพธิสัตว์ พุทธประวัติตอนที่เป็นพระโพธิสัตว์ที่สำคัญมี ๑๐ ชาติ เรียกว่า “ทศชาติ” ส่วนผนัง ทางขวา ซึ่งถือว่าสำคัญกว่าทางด้านซ้าย เขียนภาพพุทธประวัติตอนประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ ตรัสรู้และเสด็จปรินิพพาน

ด้านบนสุดของผนังด้านข้างของอุโบสถบางวัดอาจเขียนภาพเทพ ครุฑ นาค ฤๅษี ยักษ์ นั่งหันหน้าทำการสักการะพระประธานก็มี เรียกว่า เทพชุมนุม ตอนล่างสุดอาจเขียนเป็นกระบวน พยุชาติทางสถลมารค และทางชลมารค เช่น ภายในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่กล่าวมานี้ส่วนใหญ่เป็นภาพที่เขียนบนฝาผนังแต่ละด้านของ อุโบสถการประดับกระเบื้องเคลือบสีภายนอกพระอุโบสถ ภายนอกพระอุโบสถบางวัดนิยม ประดับกระเบื้องเคลือบสีทำให้ดูสวยงาม กระเบื้องเคลือบสีที่ใช้ประดับผนังอุโบสถเป็นกระเบื้อง ลายเบญจรงค์ เช่น พระอุโบสถวัดราชบพิธ วัดเทพศิรินทร์ วัดอรุณ และวัดนิเวศธรรมประวัติ กระเบื้องเคลือบสีนั้นสะท้อนแสงสวยงามมาก

การตกแต่งบานประตูของอุโบสถวิหาร บานประตูของอุโบสถวิหารมักทำเป็นลวดลาย ต่าง ๆ เช่น ลวดลายดอกไม้อัน ลวดลายดวงตราเครื่องราชอิสริยาภรณ์ บานประตูอุโบสถบางแห่งก็

^{๑๗} ทัศนานนท์ (นามแฝง), “บันทึกข้อคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องภาพจิตรกรรมไทย”, วารสารวัฒนธรรมไทย, หน้า ๑๕.

ประดับมุก เช่น บานประตูพระอุโบสถวัดราชบพิธ วัดพระเชตุพน และวัดพระศรีรัตนศาสดาราม การตกแต่งบานประตูที่นิยมตกแต่งกันแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ การแกะสลักไม้ การหล่อเป็นรูปทวารบาลหรือเวียวกางแบบจีนด้วยโลหะ และการเขียนเป็นลายรดน้ำ บานประตูที่แกะสลักไม้สวยงามและฝีมือประณีตที่สุด ก็คือ บานประตูพระวิหารวัดสุทัศน์ฯ พระมหาดลัทธิรัชกาลที่ ๒ ทรงแกะสลักการปูพื้นอุโบสถพื้นอุโบสถส่วนมากปูด้วยกระเบื้องหินชนวนหรือหินอ่อน ส่วนอุโบสถโบราณมักปูด้วยกระเบื้องหน้าวัว ซึ่งเป็นกระเบื้องปูพื้นทำด้วยดินเผา

๔.๑๑.๒ ภาพจิตรกรรมไทย สมัยโบราณช่างได้เขียนขึ้นตามปรัมปราคดี^{๑๔} และรูปแบบที่นิยมสืบทอดต่อกันมาแต่โบราณ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นภาพเรื่องราวเกี่ยวกับอดีตพุทธเจ้า พุทธชาดก เหตุการณ์ตอนสำคัญในพุทธประวัติทั่วไปและไตรภูมิโลกสันฐานที่พุทธศาสนิกชนสามารถทราบและเข้าใจความหมายของภาพได้บางภาพในพระอุโบสถมีการเขียนจารึกบอกเรื่องราวเอาไว้ ทำให้เข้าใจภาพได้ง่ายขึ้นซึ่งคือการแสดงเรื่องราวพุทธประวัติ พุทธชาดกตามฝาผนังโบสถ์ วิหารมีตั้งแต่ก่อนสมัยรัตนโกสินทร์ การแสดงภาพพุทธชาดกจากนิบาตชาดกซึ่งเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงเล่าเรื่องอดีตชาติของพระองค์ต้องบำเพ็ญบารมีต่าง ๆ มากถึง ๕๔๙ พระชาติ^{๑๕} จึงได้มาเป็นพระพุทธเจ้าโดยส่วนใหญ่นิยมแสดงทศชาดกการบำเพ็ญ ๑๐ บารมีใน ๑๐ ชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ ก่อนที่จะเสวยพระชาติเป็นโพธิสัตว์วิสุทธิตถะ

สำหรับการแสดงภาพพุทธชาดกในชุดนิบาตชาดกไม่ค่อยปรากฏหลักฐานในงานจิตรกรรมมากนักในศิลปะไทยเริ่มพบภาพเขียนจิตรกรรมพุทธชาดกบนแผ่นหินชนวนประดับไว้บนเพดานอุโบสถวัดศรีชุมสมัยสุโขทัย (ภาพที่ ๑) อายุราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ภาพเล่าเรื่องชาดกต่าง ๆ บนผนังกรุปราสาทประธาน วัดราชบูรณะ ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ภาพมหากษัตริย์ชาดกบนผนังตำหนักสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ วัดพุทธไสยาสน์ สมัยอยุธยา (ภาพที่ ๒) ราวต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๓ และภาพพุทธชาดก บนผนังพระอุโบสถ วัดช่องนนทรีนนทบุรี (ภาพที่ ๓) ราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๓ เป็นต้น หลังจากนั้นมาปรากฏในจิตรกรรมฝาผนังสกุลช่างรัตนโกสินทร์สมัยรัชกาลที่ ๑ เป็นต้นมาเช่นภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดเครือวัลย์วรวิหาร สมัยรัชกาลที่ ๑ เขียนภาพชาดกประมาณ ๕๐๐ เรื่องและภาพจิตรกรรมฝาผนังพุทธชาดกภายในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามในสมัยรัชกาลที่ ๑ ซึ่งเขียนภาพพุทธชาดกที่ผนังระหว่างช่องหน้าต่าง รวม

^{๑๔} สันติ เล็กสุขุม, จิตรกรรมไทยสมัยรัชกาลที่ ๓ ความคิดเปลี่ยนการแสดงผลก็เปลี่ยนตาม, (กรุงเทพมหานคร : เมืองโบราณ, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖.

^{๑๕} สันติ เล็กสุขุม, จิตรกรรมฝาผนังสกุลช่างรัตนโกสินทร์, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๑๕.

๒๔ ภาพภาพพุทธชาดกดังกล่าวเป็นนิบาตชาดกตอนสำคัญโดยไม่เรียงลำดับภาพทั้งหมดไม่ปรากฏจารึกบอกเรื่องราวไว้ในที่นี้ได้เลือกศึกษาเฉพาะภาพที่ผนังระหว่างช่องประตูด้านหน้าพระอุโบสถ ๒ ด้านเนื่องจากอยู่ในมุมมองที่พุทธศาสนิกชนหรือนักท่องเที่ยวที่เข้าไปในพระอุโบสถสามารถมองเห็นได้ชัดเจนที่สุดหากพิจารณาจากฉากเหตุการณ์และตัวละครในภาพน่าจะเป็นภาพมโหสถชาดกซึ่งเป็นตอนสำคัญตอนหนึ่งในพุทธชาดกเรื่องหนึ่งที่นิยมในงานจิตรกรรมพุทธศาสนาหลายสมัยจะได้กล่าวในรายละเอียดต่อไป

๔.๑๒ วิเคราะห์ปริศนาธรรมบนฝาผนังพระอุโบสถ

ภาพจิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหาร แบ่งเป็นสองตอน คือ จิตรกรรมฝาผนังพระอุโบสถตอนบน เป็นภาพฝรั่งแสดงปริศนาธรรม ฝีมือจรัลอินโข่ง จิตรกรไทยสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เขียนขึ้นเพื่อแสดงปริศนาเนื่องด้วยคุณของพระรัตนตรัย มีทั้งหมด ๑๒ ตอน^{๒๐}

๑) ภาพปริศนา ที่เป็นรูปหมอยา กำลังเยียวหาหมู่นผู้มีพยาธิให้หายจากพยาธิด้วยยา ที่ได้ประกอบไว้โดยชอบแล้ว ณ ภายในตึกโรงพยาบาล เบื้องหน้าตึกมีหมู่นผู้มีพยาธิเดินเข้าไปสู่ตึกเองบ้าง มีผู้อื่นช่วยนำเข้าไปบ้างที่มีความหมายว่า พระพุทธเจ้าเปรียบดังหมอยาผู้ฉลาดเพราะพระองค์เป็นผู้สามารถในการที่จะกำจัดพยาธิ คือกิเลสกับทั้งอนุสัยเสียได้พระธรรมเปรียบดังยาที่หมอได้ ประกอบไว้โดยชอบแล้ว พระสงฆ์ผู้มีอนุสัยแห่งพยาธิคือกิเลสสงบด้วยดีแล้วเปรียบดังหมู่นผู้มีพยาธิสงบด้วยดี ภาพปริศนาธรรมช่องที่ ๑^{๒๑}

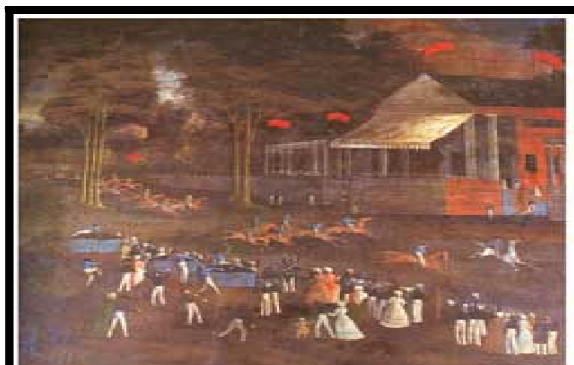
ภาพที่ ๘ แสดงภาพปริศนาที่ ๑ หมอยากำลังเยียวหาหมู่นผู้มีพยาธิให้หายจากพยาธิด้วยยา

^{๒๐} รูปภาพดูรายละเอียดภาคผนวก.

^{๒๑} สน สิมাত্রัง, จิตรกรรมฝาผนังสกุลช่างรัตนโกสินทร์, (กรุงเทพมหานคร :อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๒), หน้า ๑๕.

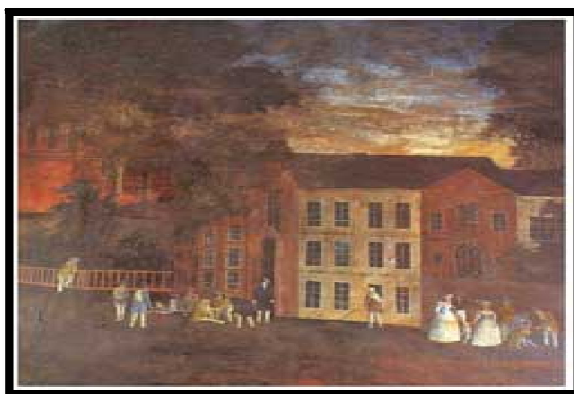
๒) ภาพปริศนา ที่เป็นรูปมหาเมฆหลังน้ำฝนลงมาระจับสงบละอองในชนบท ที่ประกอบด้วยหมู่ชนผู้ที่ได้รับน้ำฝนพากันเป็นสุขที่นี้มีความหมายว่าพระพุทธเจ้าเปรียบดั่งมหาเมฆ พระธรรมเปรียบดั่งน้ำฝนพระสงฆ์ผู้มีละอองคือกิเลสอันพระธรรมนั้นให้ระจับสงบแล้วเปรียบดั่ง ชนบทที่มีละอองอันความตกลงแห่งฝนให้สงบแล้ว

๓) ภาพปริศนา เป็นรูป สนามม้า มีนายสารถึงจั่วขวบม้าที่ฝึกดีแล้วมี มหาชนยินดีที่นี้มีความว่า พระพุทธเจ้าเปรียบ ดั่งนายสารถึงอันดีพระธรรมเปรียบดั่งอุบาย เครื่องฝึกม้าอาชาไนยพระสงฆ์ที่พระพุทธเจ้า ได้ฝึกดีด้วยพระธรรมนั้นแล้วเปรียบดั่งหมู่ม้า อาชาไนยที่นายสารถึงนั้น ได้ฝึกดีแล้ว

ภาพที่ ๘ แสดงภาพปริศนาที่ ๓ เป็นรูปสนามม้า มีนายสารถึงจั่วขวบม้า

๔) ภาพปริศนา เป็นรูป หมอผ่าลูกศรถอนลูกศรขึ้นจากประชุมชนผู้ ถูก ลูกศร แทะที่หน้าตักที่นี้มีความว่า พระพุทธเจ้าเปรียบดั่งหมอผ่าลูกศร เพราะเหตุ ถอนลูกศรคือทักขิทั้งปวงเสียพระธรรม เปรียบดั่งอุบายสำหรับถอนลูกศรขึ้นพระสงฆ์ ผู้มีลูกศรคือทักขิอันถอนขึ้นด้วยดีแล้วเปรียบ ดั่งประชุมชนมีลูกศรที่หมอได้ถอนขึ้นเสีย ด้วยดีแล้ว

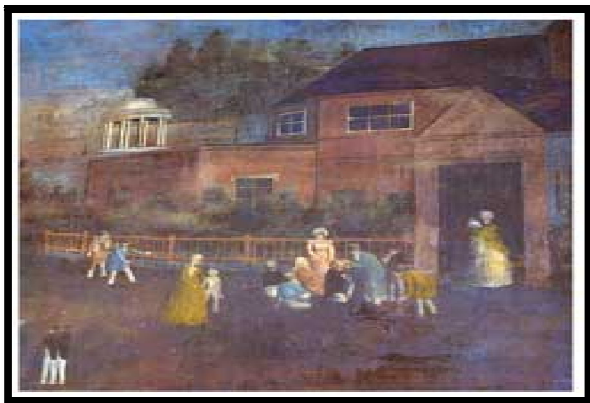
ภาพที่ ๑๐ แสดงภาพปริศนาที่ ๔ เป็นรูปหมอผ่าลูกศรถอนลูกศรขึ้น

๕) ภาพปริศนา เป็นรูป ท่านผู้ให้อุ่นใจกำลังให้เครื่องอุ่นใจแก่ ประชุมชน ที่เนินดินเป็นลานกว้าง ถัดเข้าไป มีหมู่ไม้ มีตึกทำนองหอคอยหรือหอพัก ที่นี้มีความว่าพระพุทธเจ้า เปรียบดั่งท่านผู้ให้อุ่น ใจ พระธรรมเปรียบดั่งเครื่องอุ่นใจ พระสงฆ์ ผู้อุ่นใจโดยชอบแล้ว เปรียบดั่งประชุมชนผู้ อุ่นใจ

ภาพที่ ๑๑ แสดงภาพปริศนาที่ ๕ เป็นรูปท่านผู้ให้อุ่นใจกำลังให้ เครื่องอุ่นใจแก่ประชุมชน

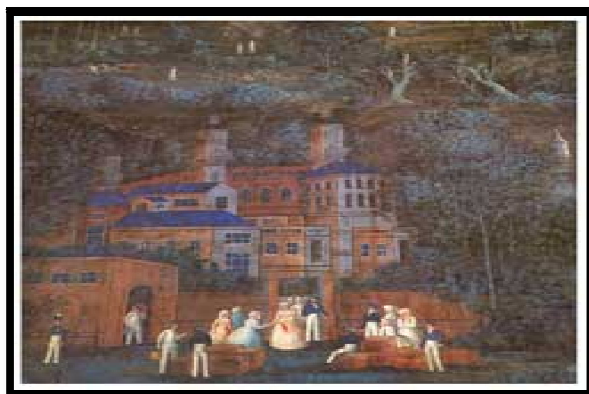
๖) ภาพปริศนา เป็นรูปหมอเชือดผ้าในจักษุกำลังเพิกถอนผ้าในจักษุของประมุข

ภาพที่ ๑๒ แสดงภาพปริศนาที่ ๖ เป็นรูปหมอเชือดผ้าในจักษุ

ชนผู้มีผ้าในจักษุที่หน้าตักที่นี้มีความว่า พระพุทธเจ้าเปรียบดังหมอเชือดผ้าในจักษุ เพราะเหตุเพิกถอนผ้าคือโมหะขึ้นเสียพระธรรมเปรียบดังอุบายสำหรับเพิกถอนผ้าขึ้นพระสงฆ์ผู้มีผ้าคือโมหะอันเพิกถอนขึ้นแล้ว มีดวงตาคือญาณส่องไสวิเศษ เปรียบดังประมุขชนที่มีผ้าอันหมอได้เพิกถอนขึ้นเสียแล้วมีดวงตาส่องไสวิเศษ

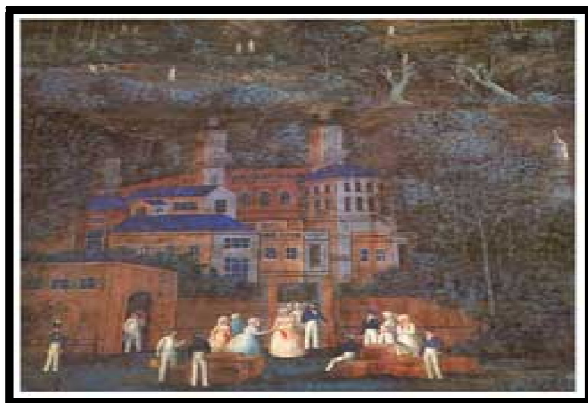
๗) ภาพปริศนา รูปในช่องนี้แบ่งเป็น ๓ ตอนตอนบนเป็นรูปพระจันทร์เพ็ญส่องซอรัศมีตอนความร้อนที่ให้กระวนกระวายของสัตว์โลกตอนต่ำลงมาเป็นรูปต้นจันทน์ มีประมุขชนกำลังเข้าไปบริโภคน้ำจันทน์สงบกระวนกระวายตอนต่ำลงมาอีก เป็นรูปมิตร์ดีกำลังเข้าไปตั้งประโยชน์ให้แก่ประมุขชนมีประมุขชนพร้อมทั้งม้าต่างสิ่งของผู้ได้บรรลุประโยชน์เรียงรายอยู่ที่นี้มีความว่าพระพุทธเจ้าเปรียบดังพระจันทร์เพ็ญ พระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงนั้นเปรียบดังซอรัศมีพระจันทร์พระสงฆ์ผู้มีกิเลสเครื่องร้อยรัดอันพระธรรมนั้นถอนขึ้นด้วยดีแล้วเปรียบดังสัตว์โลกที่กระวนกระวายอันรัศมีพระจันทร์ถอนขึ้นด้วยดีแล้วอนึ่งพระพุทธเจ้าเปรียบดังต้นจันทน์ พระธรรมเปรียบดังแก่นจันทน์อันเกิด ณ ต้นจันทน์นั้นพระสงฆ์ผู้มีกระวนกระวายอันสงบลงส่วนแล้วด้วยบริโภคน้ำพระสัทธรรมเปรียบดังประมุขชนมีกระวนกระวายเข้าวิเศษแล้วด้วยเข้าไปบริโภคน้ำจันทน์อนึ่ง พระพุทธเจ้าเปรียบดังมิตร์ดี พระธรรมเปรียบดังความเข้าไปตั้งประโยชน์ไว้พระสงฆ์ผู้บรรลุประโยชน์ตนแล้ว ด้วยประกอบธรรมนั้นเปรียบดังประมุขชนอันได้บรรลุประโยชน์ตนแล้ว ด้วยประกอบตามประโยชน์

ภาพที่ ๑๓ แสดงภาพปริศนาที่ ๗ เป็นรูปพระจันทร์เพ็ญส่องซอรัศมี

๘) ภาพปริศนา รูปในช่องนี้

แบ่งเป็น ๒ ตอนตอนบนเป็นรูปภูเขามิถุนันต์เป็นที่เกิดโอสถ มีประมุขชนได้บริโภคน้ำมันหอยป่วยใช้ตอนล่างเป็นรูปบิดากำลังให้ทรัพย์มรดกแก่บุตรธิดา เบื้องหน้าอาคารหรือวังที่นี้มีความว่า พระพุทธเจ้าเปรียบดังภูเขามิถุนันต์พระธรรมเปรียบดังโอสถยาที่เกิด ณ หิมพานต์นั้น พระสงฆ์ผู้หอยป่วยใช้คือกิเลสแล้วเปรียบดังประมุขชน

ภาพที่ ๑๔ แสดงภาพปริศนาที่ ๘ เป็นรูปภูเขามิถุนันต์อันเป็นที่เกิดโอสถ

หอยป่วยใช้เพราะได้บริโภคน้ำมันนั้น อนึ่ง พระพุทธเจ้าเปรียบดังบิดาเหตุประทานด้วยดีซึ่งทายชยมรดก คือ พระธรรมเปรียบดังทรัพย์มรดกพระสงฆ์ผู้ควรทรัพย์มรดกคือพระสัทธรรม เปรียบดังหมู่บุตรอันควรซึ่งทรัพย์มรดก

๙) ภาพปริศนา เป็นรูปพระทวารพระราชวังเบื้องหน้าทางด้านขวาพระทวารเป็น

รูปบุคคลผู้ให้สนานกำลังให้พระราชกุมารสนานด้วยเครื่องสนานอันดีทางด้านซ้ายพระทวารเป็นรูปผู้รับประดับกำลังประดับพระราชกุมารด้วยเครื่องประดับ ดังผู้ให้พระราชกุมารสนาน พระธรรมเปรียบดังเครื่องสนานอันดีพระสงฆ์ผู้อบแล้วด้วยดีด้วยน้ำคือพระสัทธรรมเปรียบดังหมู่ราชกุมารอันสนานแล้วด้วยดี อนึ่งพระพุทธเจ้าเปรียบดังผู้ประดับพระราชกุมาร พระธรรมเปรียบดังเครื่องประดับพระสงฆ์ซึ่งพระสัทธรรมประดับแล้วเปรียบดังหมู่พระราชกุมารซึ่งผู้ประดับได้ประดับแล้ว

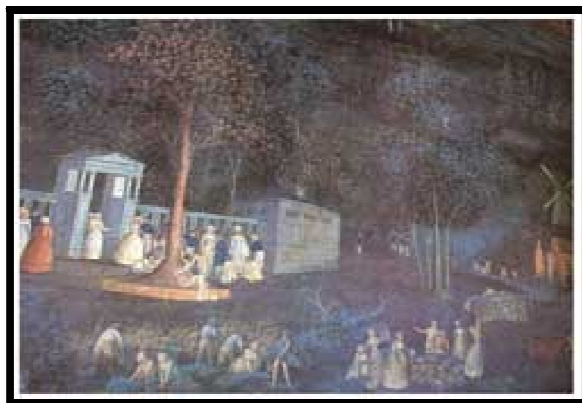

ภาพที่ ๑๕ แสดงภาพปริศนาที่ ๙ พระทวาร ราชวัง

๑๐) ภาพปริศนา รูปในช่องนี้แบ่งออกเป็น ๓ ตอนตอนบนเป็นพระอาทิตย์อ่อน

แรกขึ้น ส่องรัศมีกำจัดมืดในโลกตอนด้าลงมาเป็นรูปบุรุษผู้เฒ่า กำลังเฒ่าด้วยเพลิง ทำพื้นแผ่นดินให้เป็นนาตอนถัดมาเป็นรูปผู้ให้อภัย (ความไม่มีภัย) กำลังยื่นให้อภัยแก่ประมุขชนผู้พากันเดินออกมาจากภายในดึกเพื่อพ้นภัยด้วยดีที่นี้มีความว่าพระพุทธเจ้าเปรียบดังพระอาทิตย์อ่อนแรกขึ้น พระธรรมเปรียบดังรัศมีพระอาทิตย์พระสงฆ์มีมิดคือความหลง อันพระธรรมนั้นกำจัดเสียแล้ว

เปรียบดังโลกมีมีดอันรัศมีพระอาทิตย์นั้นกำจัด
 เสียแล้วอึ่งพระพุทธรเจ้าเปรียบดังบุรุษผู้เผาป่า
 พระธรรมเครื่องเผาป่าคือกิเลสเสียเปรียบดัง
 เพลิงอันไหม้ป่า พระสงฆ์เป็นนानุญเพราะมี
 กิเลสอันเผาเสียแล้วเปรียบดังพื้นแผ่นดินเป็นที่
 นานา เพราะมีป่าอันบุรุษนั้นเผาเสียแล้ว อึ่ง
 พระพุทธรเจ้าเปรียบดังบุรุษผู้ให้อภัย พระธรรม
 เปรียบดังอภัยพระสงฆ์ผู้ได้ถึงอภัยลวงส่วน
 แล้วเปรียบดังประชุมชนอันพ้นภัยด้วยดีแล้ว

ภาพที่ ๑๖ แสดงภาพปริศนาที่ ๑๐ รูปพระอาทิตย์อ่อนแรกขึ้น

๑๑) ภาพปริศนา เป็นรูป
 บุรุษผู้ชี้ทางดีกำลังชี้มรรคาไปสู่ภูมิที่เกษมแก่
 หมู่ชนมีหมู่ชนเดินไปตามทางที่ชี้ขึ้นเป็น
 แถว ที่นี้มีความว่าพระพุทธรเจ้าเปรียบดังบุรุษ
 ผู้ชี้ทางดี พระธรรมเปรียบดังมรรคาและภูมิที่
 เกษมพระสงฆ์ผู้ได้ไปยังมรรคานั้นแต่ได้ถึงภูมิ
 ที่เกษมแล้วเปรียบดังหมู่ชนผู้ได้ไปยังมรรคา
 นั้นแล้วและได้ถึงภูมิที่เกษมแล้ว

ภาพที่ ๑๗ แสดงภาพปริศนาที่ ๑๑ บุรุษผู้ชี้ทางดี

๑๒) ภาพปริศนา เป็นรูปคน
 ผู้ให้ทรัพย์แก่ประชุมชนอยู่ที่หน้ารั้วที่นี้มีความ
 ว่าพระพุทธรเจ้าเปรียบดังคนให้ทรัพย์ พระ
 ธรรมเปรียบดังทรัพย์พระสงฆ์ผู้ได้อริยทรัพย์
 โดยชอบแล้วเปรียบดังประชุมชนอันได้ทรัพย์
 แล้วตามประสงค์

ภาพที่ ๑๘ แสดงภาพปริศนาที่ ๑๒ ผู้ให้ทรัพย์

๔.๑๓ วิเคราะห์อานิสงส์แห่งการสร้างอุโบสถ

อานิสงส์แห่งการสร้างอุโบสถ ตามที่นักปราชญ์ได้พรรณนาไว้นั้นมีมาก หากบุคคลใดมีวาสนาได้รับจาคทรัพย์เงินทองเพื่อการก่อสร้างอุโบสถ บุคคลผู้นั้นย่อมได้รับอานิสงส์อย่างยิ่งใหญ่ ดังนี้ คือ

๑) อุโบสถ เป็นชื่อของธรรม หมายถึงธรรมที่ควรรักษา ได้แก่ศีล ๕ เป็นชื่อของที่หมายถึงสถานที่รักษาสามัคคีของสงฆ์

๒) มาตั้งแต่ครั้งพระพุทธเจ้า ทรงมอบอำนาจให้พระสงฆ์เป็นใหญ่ในการบริหารพระศาสนาแทนพระองค์ เมื่อกิจของสงฆ์เกิดขึ้น ให้สงฆ์พร้อมเพรียงกันทำกิจ กิจชนิดนั้นเรียกว่า “สังฆกรรม” ต้องทำในเขตสามัคคีที่กำหนดให้ ซึ่งเรียกว่า “สีมา” แปลว่า แดนสามัคคี ต้องปลูกโรงภายในสีมาเพื่อเป็นที่อาศัยทำสังฆกรรม โรงนั้นแหละเรียกว่า “โรงอุโบสถ”

๓) สังฆกรรมที่ทรงบัญญัติให้ทำโรงอุโบสถ เช่น การบวชนาค (อุปสมบทกรรม) การสวดปาฏิโมกข์ (อุโบสถกรรม) การปวารณา (ปวารณากรรม) การมอบผ้ากฐินแก่องค์กรอง (กฐินกรรม)

๔) พระสงฆ์ต้องเกิดในโรงอุโบสถ คือในสีมาจึงจะสำเร็จเป็นพระสงฆ์ จะเกิดที่อื่นไม่ได้สำเร็จเป็นพระสงฆ์ การสร้างอุโบสถจึงเท่ากับสร้างที่เกิดของพระสงฆ์ เพื่อเป็นศาสนทายาทผู้สืบทอดอายุพระพุทธศาสนา

๕) ผู้บวชเป็นพระสงฆ์ชื่อว่า “พรหมจารี” แปลว่า ผู้ประพฤติเหมือนพรหม คือเป็นคนไม่มีคู่ (ภรรยา) การสร้างอุโบสถจึงเท่ากับการสร้างวิมานสำหรับพระพรหมเกิด

๖) ผู้บวชเป็นพระสงฆ์ ชื่อว่าตั้งใจเป็นคนดี เพราะต้องปรับตัวให้อยู่ในขอบเขตของพระธรรมวินัย การสร้างอุโบสถจึงเท่ากับการสร้างสถานที่สำหรับคนดี

๗) ถ้าไม่มีโรงอุโบสถคือสีมา ก็บวชเป็นพระสงฆ์ไม่ได้ เมื่อขาดพระสงฆ์ศาสนาจะไม่มีผู้รักษา โลกก็จะขาดพรหมคือผู้คอยแผ่พรหมวิหาร คือ เมตตา กรุณา มุติตา อุเบกขา ให้โลกร่วมเย็นเป็นสุข ขาดสถานที่เพาะคนดีที่สำคัญที่สุดไปแห่งหนึ่ง

๘) ผู้ที่จะสร้างอุโบสถให้สำเร็จได้ต้องมีอธิฐานธรรม ๔ ข้อ คือ ปัญญา, สัจจะ, จาคะ, อุปสมะ

๙) ผู้มีศรัทธาแต่ว่ายากจน ไม่มีทรัพย์จะบริจาค แต่เอาแรงเข้าช่วย เช่น ช่วยทำการก่อสร้างโดยไม่คิดมูลค่าเป็นเงิน ช่วยขนอุปกรณ์ในการก่อสร้าง เป็นต้น

๑๐) การสร้างอุโบสถเป็นสังฆทาน เพราะสร้างถวายสงฆ์จะสำเร็จเป็นสีมามีโรงอุโบสถต้องอาศัยสงฆ์ เป็นประโยชน์แก่คนหมู่มาก ถวายเป็นกลางสงฆ์ผู้เป็นสงฆ์ต้องบริสุทธิ์ไม่

มีหนี้สิน เป็นโหมมิใช่ทาส เมื่อผู้บวชมาแล้วปฏิบัติตามพระธรรมวินัย เปรียบเช่นนาที่คั้ดแล้วว่าเป็นนาดี บริสุทธี เมื่อหว่านพืชลงไปนาที่ดี ย่อมมีผลมาก

๑๑) เทวดาคนหนึ่งมาทูลถามพระพุทธเจ้าว่า โก จะ สัพพะทะโท โหติ ตังเม อักขาหิ ปุจฺฉิโต ใครชื่อว่าให้ทานทุกชนิดเข้าพระองค์ทูลถาม ของจงตรัสบอก พระพุทธเจ้าทรงตรัสตอบว่า โส จะ สัพพะทะโท โหติ โย ทะทาติ อุปัสสะยัง คนที่ให้ที่อยู่อาศัย ชื่อว่าให้ทานทุกชนิดโรงอุโบสถ เป็นที่ตั้งที่อยู่อาศัยของพระสงฆ์ก็ได้ เป็นที่ทำสังฆกรรมทุกชนิด การบริจาคสร้างอุโบสถ จึงชื่อว่า ให้ทานทุกชนิด คือให้ อายุ วรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาฯ เพราะโรงอุโบสถเป็นที่เจริญอายุ สุขะ พละ และปฏิภาณได้^{๒๒}

^{๒๒} สมใจ นิ่มเล็ก ราชบัณฑิต รศ., อุโบสถสถาปัตยกรรมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : คำนุสัทธาการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๒.